

Сліпченко, С. О. Місце об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права / С. О. Сліпченко // Право і суспільство. – 2013. – № 6-2. – С. 87–92.

УДК 347.122

Сліпченко С. О.

к. ю. н., професор кафедри охорони інтелектуальної власності цивільно-правових дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ, доцент

МІСЦЕ ОБ'ЄКТІВ ОСОБИСТИХ НЕМАЙНОВИХ ПРАВОВІДНОСИН У СИСТЕМІ ОБ'ЄКТІВ ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА

Сліпченко С. О. Місце об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права

У статті розглядається зміст понять «матеріальні блага», «нематеріальні блага», «майнові блага», «немайнові блага» та їх співвідношення між собою. Це дає змогу автору визначити місце об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права.

Ключові слова: особисті немайнові блага, нематеріальні та матеріальні блага, немайнові та майнові блага, об'єкти цивільних прав.

Слипченко С. А. Место объектов личных неимущественных правоотношений в системе объектов гражданского права

В статье рассматривается содержание понятий «материальные блага», «нематериальные блага», «имущественные блага», «неимущественные блага» и их соотношение между собой. Это дает возможность автору определить место объектов личных неимущественных правоотношений в системе объектов гражданского права.

Ключевые слова: личные неимущественные блага, нематериальные блага и материальные блага, неимущественные и имущественные блага, объекты гражданских прав.

Slipchenko S.O. The place of the objects of personal non-property legal relationship in the system of objects of civil law.

The article is devoted to the content of the concepts «material values», «immaterial values», «property values», «non-property values» and their correlation among themselves. It gives the author possibility to define a place of objects of personal non-property legal relationship in the system of the objects of civil law.

Keywords: personal non-property values, immaterial and material values, objects of the civil rights.

Вступ. Відомо, що поняття об'єкта цивільного права є одним з найбільш дискусійних у юридичній літературі. Велика кількість теоретичних уявлень про нього важко узгоджуються між собою та ускладнюють не тільки розкриття змісту цього поняття, а й визначення специфіки механізму правового регулювання відносин, що виникають стосовно тих чи інших благ. Адже, як справедливо зазначається в юридичній літературі, механізм правового регулювання цивільних відносин перебуває у прямій залежності від характеристики, властивостей об'єктів

цивільного права [1, с. 5; 2, с. 12–13; 3, с. 288; 4, с. 25; 5, с. 67; 6, с. 192]. З огляду на це будь-які теоретичні дослідження природи, властивостей тих чи інших об'єктів цивільного права, визначення їх місця у системі об'єктів цивільного права, є актуальними. Наведене рівною мірою стосується і об'єктів особистих немайнових правовідносин.

Попри те, що в теорії цивільного права об'єктам особистих немайнових правовідносин неодноразово приділялась увага, аналіз сучасних досліджень вказує на необхідність деяких уточнень щодо їх місця у системі об'єктів цивільного права. Це дозволить, шляхом підведення їх під найближчий рід та виокремлення видових відмінностей, установити сутність цих благ та їх істотні ознаки.

Постановка завдання. Визначення місця об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права є метою цієї статті.

Результати дослідження. З точки зору методології визначення місця об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права буде здійснюватися за допомогою співвідношення понять елементів системи.

Відповідно до ст. 177 ЦК України, об'єкти цивільного права – це блага [7, с. 80–84]. У наведеній нормі блага поділяються на два різновиди – матеріальні й нематеріальні. Причому поняття «матеріальні і нематеріальні блага» застосовується як узагальнююче стосовно речей, у тому числі грошей та цінних паперів, іншого майна, майнових прав, результатів робіт, послуг, результатів інтелектуальної, творчої діяльності, інформації тощо. Отже, за межами пари «матеріальні – нематеріальні блага» об'єкти цивільних прав існувати не можуть.

Використання законодавцем прикметників «матеріальний» і «нематеріальний» вказує на характерні особливості об'єктів того чи іншого виду. Матеріальність вказує на те, що благо має фізичну субстанцію, належить до предметів матеріального світу, має властивості форми, розміру,

кольору, структури. Відповідно, нематеріальність вказує на те, що таке благо не має фізичної субстанції, не належить до предметів матеріального світу, не окреслюється властивостями форми, розміру, кольору, структури. При цьому очевидно, що матеріальні та нематеріальні блага утворюють собою дихотомію. Інакше кажучи, законодавець поділив усі об'єкти цивільного права на дві взаємовиключні групи. Вони можуть бути або матеріальними, або нематеріальними. В основу такої класифікації покладено природу того чи іншого блага.

Нематеріальні блага є поіменованим у главі 15 ЦК України видом об'єктів цивільних прав. І хоча перелік елементів виду не є вичерпним, чітко визначено групи (різновиди) об'єктів, які належать до нематеріальних благ. Це: 1) результати інтелектуальної, творчої діяльності та інші об'єкти права інтелектуальної власності (ст. 199 ЦК України); 2) інформація (ст. 200 ЦК України); 3) особисті немайнові блага (ст. 201 ЦК України). Застосовуючи до поняття «нематеріальні блага» правила «висновок від супротивного», можна стверджувати, що якщо обсяг цього поняття складається лише з об'єктів права інтелектуальної власності, інформації та особистих немайнових благ, то все, що не входить до однієї з трьох складових, не є нематеріальним благом. А оскільки дихотомічною парою нематеріальних благ є матеріальні блага, то все, що не є нематеріальним благом, тобто об'єкти, перераховані у Розділі III ЦК України, але поза межами глави 15 ЦК України, повинні бути віднесені до матеріальних благ.

Таким чином, базуючись на системному аналізі Розділу III ЦК України, можна зазначити, що нематеріальними благами є тільки ті об'єкти, які належать до об'єктів інтелектуальної власності, інформації чи особистих немайнових благ. Вони не належать до предметів матеріального світу. Лише для нематеріальних благ характерна відсутність матеріальної (фізичної) субстанції. Об'єкти, які не входять до групи нематеріальних благ, відповідно до правил дихотомії, необхідно відносити до матеріальних благ.

На підставі вищенаведеного стає очевидним, що об'єкти особистих немайнових правовідносин, до яких входять особисті немайнові блага та інформація, є нематеріальними благами, а отже, не належать до предметів матеріального світу, не мають матеріальної (фізичної) субстанції.

Зроблений висновок є проміжним і потребує певного уточнення. Дійсно, у об'єктів особистих немайнових прав відсутня матеріальна (фізична) субстанція, вони не належать до предметів матеріального світу й не мають геометричних форм, розмірів, кольору тощо. Разом з тим, необхідно зазначити, що ці самі ознаки з успіхом можуть бути використані для характеристики деяких об'єктів, які не належать до нематеріальних благ у значенні глави 15 ЦК України. Наприклад, послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші також не належать до предметів матеріального світу, не мають матеріальної (фізичної) субстанції, геометричних форм, розмірів і кольору тощо. Але ЦК України не відносить їх до такого виду об'єктів, як нематеріальні блага, а розміщує за межами цього виду.

У зв'язку з цим виникає потреба уточнення обсягу поняття «нематеріальні блага». Адже з одного боку, базуючись на системному аналізі Розділу III ЦК України, до нього входять лише об'єкти інтелектуальної власності, інформація та особисті немайнові блага. З іншого боку, буквальне тлумачення термінів «матеріальний» і «нематеріальний» та доктрина цивільного права вказують, що є ряд об'єктів, які хоча й опинилися за межами глави 15 ЦК України, але не можуть бути віднесені до матеріальних благ, оскільки за своєю природою (за своєю сутністю) є нематеріальними. Тому, використовуючи дихотомічний поділ об'єктів цивільного права, їх необхідно було б віднести до нематеріальних благ.

Якщо звернутися до юридичної літератури, то в ній справедливо зазначається, що законодавець нерідко використовує термін «нематеріальні блага» як у широкому, так і у вузькому розумінні [8, с. 69]. Саме так вчинив і законодавець України. У широкому розумінні в теорії цивільного права під

нематеріальними благами розуміють усі ті об'єкти, які не мають фізичної субстанції. Зокрема, до таких відносять не тільки результати інтелектуальної, творчої діяльності, інформацію, особисті немайнові блага, а й послуги, майнові права як об'єкти цивільних прав, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші тощо. У вузькому розумінні термін «нематеріальні блага» використовується як спеціальний тільки для позначення об'єктів, перерахованих у главі 15 ЦК України, а саме: об'єктів права інтелектуальної власності, інформації, особистих немайнових благ.

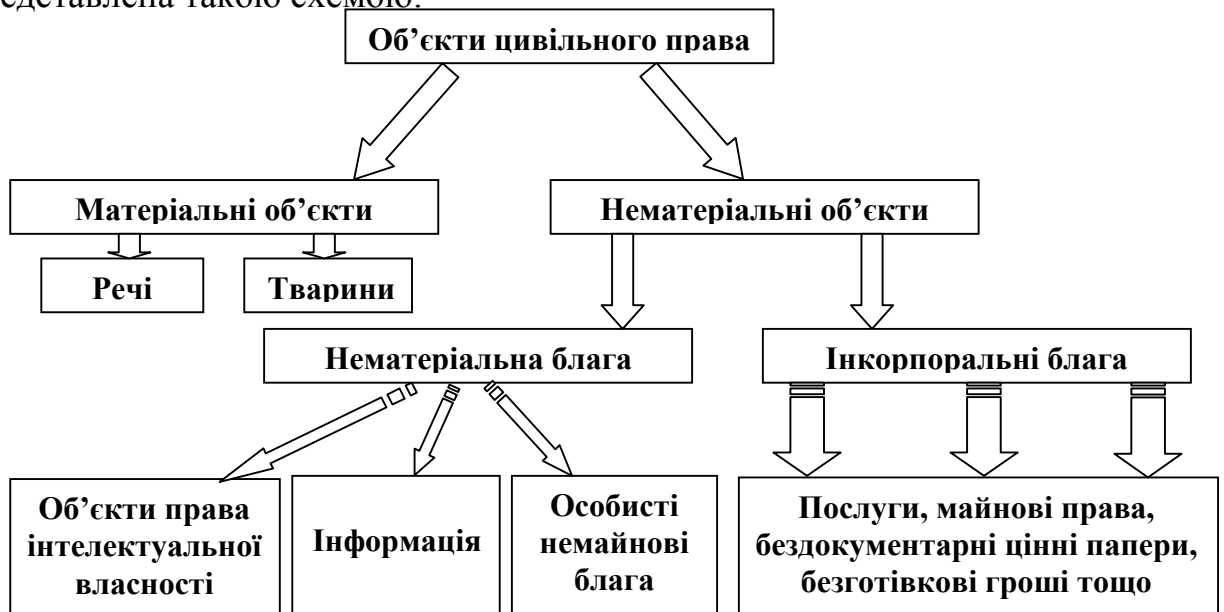
У цілому сприймаючи такий законодавчий підхід, необхідно погодитися з О. М. Єрмоловою та А. В. Трофименком, які стверджують, що таке використання одного й того самого поняття інколи може призвести до помилкового сприйняття тих чи інших об'єктів, їх природи, а тому пропонують у широкому розумінні застосовувати термін «нематеріальні об'єкти», а у вузькому – «нематеріальні блага» [8, с. 69]. Ми повністю поділяємо такий підхід. Тому система об'єктів цивільного права може бути представлена наступним чином.

1. Усі об'єкти цивільного права залежно від їх природи поділяються на два види – матеріальні та нематеріальні об'єкти. До матеріальних об'єктів належать усі ті, що мають фізичну субстанцію, є предметами матеріального світу, мають властивості форми, розміру, кольору, структури. Такими є речі, тварини. До нематеріальних об'єктів відносяться всі ті, що не мають фізичної субстанції, належать до нематеріального світу. Наголосимо, істотною ознакою цієї групи об'єктів є їх нематеріальна сутність. Такими є не тільки нематеріальні блага у вузькому значенні цього поняття, а й послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші тощо.

2. Нематеріальні об'єкти поділяються на два види: нематеріальні блага та інкорпоральні (з французької – *incorporel* – нематеріальні) блага. До нематеріальних благ належать об'єкти права інтелектуальної власності, інформація, особисті немайнові блага. До інкорпоральних благ – усі ті, що мають нематеріальну природу, але не ввійшли до нематеріальних благ. Сам термін «інкорпоральні блага» пропонується ввести штучно, лише для того,

щоб за допомогою мовної форми одержати можливість відділити нематеріальні блага від інших нематеріальних об'єктів.

Таким чином, система об'єктів цивільного права може бути представлена такою схемою:

На підставі вищенаведеного попередній висновок щодо місця об'єктів особистих немайнових правовідносин може бути уточнено. Так, оскільки до об'єктів особистих немайнових правовідносин входять особисті немайнові блага та інформація, то вони входять до нематеріальних благ як родової категорії. У свою чергу, нематеріальні блага разом із інкорпоральними благами утворюють групу нематеріальних об'єктів. Останні є родовим поняттям стосовно понять «нематеріальні блага» та «інкорпоральні блага». А нематеріальні об'єкти і матеріальні об'єкти являють собою два різновиди об'єктів цивільного права.

У юридичній літературі [8, с. 68] одні дослідники об'єкти особистих немайнових правовідносин відносять до немайнових благ, використовуючи щодо них словосполучення «нематеріальні блага» та «немайнові блага» як синонімічні [9, с. 32–33; 10, с. 240; 11, с. 46; 12, с. 252]. Інші звертають увагу на відмінність понять «нематеріальні блага» та «немайнові блага», що не дозволяє ототожнювати та використовувати наведені словосполучення як синонімічні [13, с. 50–51; 8, с. 68].

Вважаємо, що саме остання точка зору заслуговує на увагу. Вона може ґрунтуватися на наступних аргументах.

Немайновими вважаються ті об'єкти, які не можуть бути оцінені у грошовому еквіваленті [13, с. 50], ті, що не можуть розглядатися як майно, не здатні бути об'єктом майнового права. Відповідно, майнові – це ті, які можуть оцінюватися у грошовому еквіваленті й здатні бути об'єктом майнового права. Отже, ця класифікація базується на економічному критерії – здатність того чи іншого блага оцінюватися у грошовому еквіваленті, розглядатися як майно, що може фігурувати в цивільному обороті. Матеріальна чи нематеріальна природа (сутність) об'єктів у цьому разі не враховується. Основою ж поділу об'єктів на матеріальні та нематеріальні, як уже зазначалося, є їх природа, наявність чи відсутність у них фізичної субстанції. І здатність оцінюватися у грошовому еквіваленті ця класифікація до уваги не бере. Отже, в основі поділу об'єктів на «матеріальні» та «нематеріальні» і поділу на «майнові» та «немайнові» покладено різні критерії, що підтверджує думку про нетотожність понять «нематеріальні блага» та «немайнові блага». Це дає можливість підтримати позицію тих дослідників, які вважають, що словосполучення «нематеріальні блага» та «немайнові блага» не є синонімічними.

Перевіримо зроблений висновок, використовуючи інший спосіб аналізу наведених вище понять. Це спосіб тетратомії. Останній є не чим іншим, як перетином двох дихотомій. І оскільки пара таких понять, як «матеріальні та нематеріальні об'єкти» і пара «майнові та немайнові об'єкти» являють собою дві дихотомії, то виникає унікальна можливість перевірки вищенаведених висновків щодо співвідношення понять «нематеріальні блага» та «немайнові блага» за допомогою такого способу аналізу, як тетратомія.

Поєднуючи дихотомічну пару «нематеріальні об'єкти» та «матеріальні об'єкти» з іншою парою – «немайнові об'єкти» та «майнові об'єкти», отримуємо чотири групи понять: «нематеріальні, але майнові об'єкти»; «нематеріальні, але немайнові об'єкти»; «матеріальні, але немайнові

об'єкти»; «матеріальні, але майнові об'єкти». Причому кожна з груп здатна поєднувати у собі певні види об'єктів цивільного права.

Так, до нематеріальних, але майнових належать об'єкти, що не мають фізичної субстанції, не належать до предметів матеріального світу. Разом з тим, вони здатні оцінюватися у грошовому еквіваленті та бути об'єктом майнового права. До таких, наприклад, можна віднести інкорпоральні блага (послуги, майнові права, бездокументарні цінні папери, безготівкові гроші тощо), інформацію тощо.

Нематеріальні, але немайнові, – це, відповідно, об'єкти, які не мають фізичної субстанції, тобто не належать до предметів матеріального світу та не можуть бути оцінені у грошах і виступати об'єктами майнових прав. До таких, наприклад, можна віднести такі особисті немайнові блага, як особисте життя фізичної особи, її гідність, життя як біологічне існування, свободу тощо.

Для матеріальних, але немайнових об'єктів характерною є наявність фізичної субстанції, тобто це об'єкти, що належать до предметів матеріального світу. Разом з тим, вони не здатні оцінюватися у грошовому еквіваленті та бути об'єктом майнового права. Можна припустити, що до цієї групи належать такі предмети матеріального світу, як камінець, мушля, що використовуються як талісмани, земля з батьківщини, оберіг, тіло людини, яка померла, та місце її поховання тощо. Ці речі не мають економічної цінності чи їх економічна цінність є неважливою. Такі предмети матеріального світу являють собою духовні (моральні) цінності. Вони, наприклад, є цінними для їх володільця, як пам'ятка про певну подію чи про особу. До матеріальних, але немайнових об'єктів можна віднести й органи та інші анатомічні матеріали з людського тіла. Не викликає сумнівів, що з моменту відділення їх від людини вони набувають ознак речей і належать до предметів матеріального світу. Разом із тим, відповідно до ст. 18 Закону України «Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині» [14], укладання правочинів, що передбачають купівлю-

продаж органів або інших анатомічних матеріалів людини, за винятком кісткового мозку, забороняється. Отже, в силу прямого припису чинного законодавства України, такі матеріальні блага, як органи або інші анатомічні матеріали людини, за винятком кісткового мозку, не можуть бути віднесені до майнових благ.

Матеріальні, але майнові об'єкти – це ті, що мають фізичну субстанцію (належать до предметів матеріального світу). При цьому вони здатні оцінюватися у грошовому еквіваленті та є об'єктами майнових прав. До таких, наприклад, належать такі речі, як продукти харчування, одяг, транспортні засоби тощо й тварини, на яких поширюється правовий режим речей.

Таким чином, застосування тетратомії дозволило ще раз підтвердити думку про те, що використання словосполучень «нематеріальні блага» та «немайнові блага» як синонімічних є неприпустимим, оскільки вони позначають різні властивості об'єктів. І не всі нематеріальні блага є немайновими, так само як і навпаки, не всі немайнові об'єкти є нематеріальними. Визначаючи місце об'єктів особистих немайнових правовідносин серед тих груп, що були встановлені за допомогою тетратомії, зазначимо, що серед них є такі, що належать до нематеріальних, але немайнових об'єктів. Це життя, здоров'я, свобода, особиста недоторканність, гідність тощо. Такими, що належать до нематеріальних, але майнових об'єктів [15, с. 15; 16; 17, с. 4], є інформація, честь, ім'я фізичної особи, її зображення тощо.

Разом з тим, дослідження буде неповним, якщо не визначити місце об'єктів особистих немайнових правовідносин серед нематеріальних благ. Так, деякі дослідники схиляються до думки, що об'єктами особистих немайнових правовідносин є особисті немайнові блага [18, с. 536]. Але таке їх розуміння є неповним за обсягом. За його межами залишається інформація, право на яку закріплене у ст. 302 ЦК України та є особистим немайновим правом. Аналіз же глави 15 ЦК України не дає можливості віднести

інформацію до групи особистих немайнових благ. За межами поняття залишається і об'єкт права участі у товаристві (ст. 100 ЦК України). Отже, поняття «об'єкти особистих немайнових прав» є ширшим за обсягом, ніж поняття «особисті немайнові блага».

Заслуговує критичного ставлення і думка, що поняття «об'єкти особистих немайнових прав» збігається за змістом з поняттям «нематеріальні блага» [19, с. 5–6; 2, с. 6; 20, с. 6; 4, с. 19]. У цьому разі обсяг першого стає таким широким, що вбирає в себе і результати інтелектуальної, творчої діяльності. Вважаємо, що таке широке застосування поняття «об'єкти особистих немайнових прав» є необґрунтованим.

Висновки. Таким чином, об'єкти особистих немайнових правовідносин разом з об'єктами правовідносин інтелектуальної власності є видами нематеріальних благ і об'єднують у собі особисті немайнові блага та інформацію. Нематеріальні блага разом із інкорпоральними входять до нематеріальних об'єктів. Останні ж, разом із матеріальними об'єктами, являють собою дихотомічну пару об'єктів цивільного права. У свою чергу, об'єкти особистих немайнових правовідносин поділяються на дві групи. Це нематеріальні, але немайнові об'єкти та нематеріальні, але майнові об'єкти.

Установлення місця об'єктів особистих немайнових правовідносин у системі об'єктів цивільного права та їх різновидів (нематеріальні, але немайнові об'єкти та нематеріальні, але майнові об'єкти) вказують на необхідність проведення окремого наукового дослідження щодо змісту таких правовідносин, їх природи, особливостей механізму правового регулювання відносин стосовно нематеріальних, але немайнових та нематеріальних, але майнових благ.

Література:

1. *Суховерхий В. Л.* Личные неимущественные права в советском гражданском праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / *В. Л. Суховерхий* ; Свердлов. юрид. ин-т. – Свердловск; 1970. – 20 с.

2. *Красавчикова Л. О.* Понятие и система личных, не связанных с имущественными прав граждан (физических лиц) в гражданском праве Российской Федерации : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.03 / *Л. О. Красавчикова* ; Урал. гос. юрид. акад. – Екатеринбург, 1994. – 43 с.

3. Дозорцев В. А. Понятие исключительного права / В. А. Дозорцев // Проблемы современного гражданского права : сб. статей. – М. : Городец. – 2000. – С. 287–320.

4. Дробышевская Т. В. Личные неимущественные права граждан и их гражданско-правовая защита : моногр. / Т. В. Дробышевская. – Красноярск : Изд-во Краснояр. гос. ун-та, 2001. – 131 с.

5. Белов В. А. Объект субъективного гражданского права, объект гражданского правоотношения и объект гражданского оборота: содержание и соотношение понятий / В. А. Белов // Объекты гражданского оборота : сб. ст. (Анализ современного права) ; отв. ред. М. А. Рожкова. – М. : Статут, 2007. – 542 с.

6. Харитонova О. І. Правовідносини інтелектуальної власності, що виникають внаслідок створення результатів творчої діяльності (концептуальні засади) : моногр. / О. І. Харитонova. – Одеса : Фенікс, 2011. – 346 с.

7. Сліпченко С. О. Поняття об'єкта цивільного права за ЦК України / С. О. Сліпченко // Право України. – 2007. – № 12. – С. 80–84.

8. *Ермолова О. Н.* Проблемы теории нематериальных благ : науч. моногр. / О. Н. Ермолова, А. В. Трофименко. – М. : Канон РООИ «Реабилитация», 2008. – 288 с.

9. *Шелютто М. Л.* Гражданско-правовая защита чести, достоинства и деловой репутации : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / *М. Л. Шелютто* : Ин-т зак-ва и сравнительного правоведения при правительстве РФ. – М., 1997. – 189 с.

10. Эрделевский А. М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом / А. М. Эрделевский. – М. : Издат. группа ФОРУМ – ИНФРА-М, 1997. – 240 с.
11. Дельцова Н. В. Объекты интеллектуальной собственности: система признаков и система правового регулирования : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. В. Дельцова. – Самара, 2004. – 175 с.
12. Цивільне право : підруч. : у 2 т. – Т. 1 / В. І. Борисова (кер. авт. кол.), Л. М. Баранова, Т. І. Бегова та ін. ; за ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – Х. : Право, 2011. – 656 с.
13. Голубев К. И. Компенсация морального вреда как способ защиты неимущественных благ личности / К. И. Голубев, С. В. Нарижный. – 3-е изд., испр. и доп. – СПб. : Юрид. центр Пресс, 2004. – 327 с.
14. Про трансплантацію органів та інших анатомічних матеріалів людині : Закон України від 16.07.1999 № 1007-XIV // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1999. – № 41. – Ст. 377.
15. Сліпченко С. Економічний зміст особистих немайнових прав, що забезпечують соціальне буття фізичної особи / С. Сліпченко // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 7. – С. 15.
16. Колосов В. Право на изображение в Российском праве с учетом зарубежного опыта [Електронний ресурс] / В. Колосов, М. Шварц // Интеллектуальная собственность : Авторское право и смежные права. – 2008. – № 5. – Режим доступа : http://www.kolosov.info/misc/pravo_na_izobrajenie4site.pdf.
17. Молчанов Р. Ю. Здійснення та цивільно-правовий захист особистого немайнового права на ім'я : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Р. Ю. Молчанов ; Харк. нац. ун-т внутрішніх справ. – Х., 2009. – 18 с.
18. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та

захисту) : моногр. / Р. О. Стефанчук ; відп. ред. Я. М. Шевченко. – К. : КНТ, 2008. – 626 с.

19. Вилейта А. П. Личные неимущественные правоотношения по советскому гражданскому праву : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 / А. П. Вилейта. – Вильнюс, 1967. – 19 с.

20. Гражданское право : учеб. – 3-е изд., перераб. и доп. – Ч. 1 / под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. – М. : ПРОСПЕКТ, 1996. – 600 с.